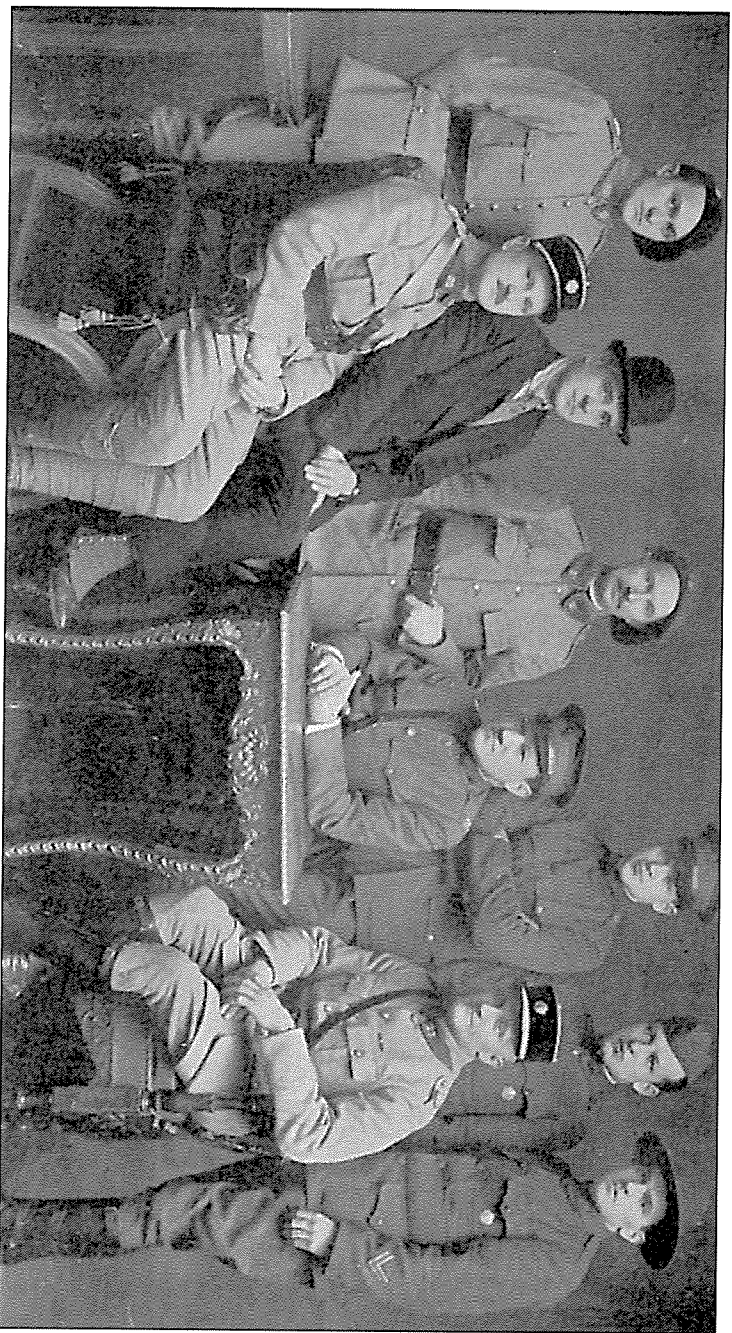

Kapitola patnáctá

DEKLARACE NEZÁVISLOSTI

Podle jedné z Benešových zpráv do Prahy se zdá, že vůdci československého zahraničního odboje zvažovali zřízení prozatímní vlády již 27. května 1918. Uvádí se v ní, že nejpravděpodobněji po prohlášení nezávislosti bude ustavena nová prozatímní vláda, na což by měli být vůdčí představitelé českých politických stran připraveni. Za žádných okolností ji nesmějí odmítnout; naopak by si měli uvědomovat, že prozatímní vláda v exilu považuje sama sebe za delegaci a zároveň součást prozatímní vlády, jejíž druhá část je v Čechách. Totéž opakoval v dlouhých zprávách z 8. července a 11. září 1918.¹⁾ V zářijové zprávě Beneš psal, že padlo definitivní rozhodnutí o vytvoření státní organizace s řádnou vládou a diplomatickým zastoupením; v čele této vlády stojí Masaryk. O vytvoření vlády se sídlem v Paříži jednal tehdy Beneš s francouzským ministrem zahraničních věcí. V telegramu Masarykovi z 18. září²⁾ do Spojených států Beneš sděloval, že francouzská a britská vláda v principu akceptovaly uznání československé vlády. Po dohodě s francouzským ministerstvem zahraničních věcí Čechoslováci vybudují v blízké budoucnosti řádné ústřední vládní orgány. Beneš navrhl několik jednotlivců pro diplomatická zastoupení v Římě, Paříži, Londýně, Washingtonu a Tokiu, žádaje Masaryka o názor a souhlas. Masaryk návrhy schválil a doporučil Karla Perglera jako představitele Národní rady ve Spojených státech.³⁾

Připravit zřízení prozatímní vlády nutně znamenalo zajistit přechod moci v českých zemích v okamžiku vojenského zhroutilí Rakousko-Uherska. Ve zprávách do Prahy Beneš vždy zdůrazňoval nutnost odmítnat návrhy na spolupráci s rakousko-uherskou vládou včetně pouhé účasti na schůzích parlamentu. Vzhledem k vítězstvím

Čeští a slovenští členové první americké mise do Československa v lednu 1919 v Praze.

Spojenců a Benešovým optimistickým zprávám přijal Národní výbor v Praze a Český svaz 29. září 1918 rezolucí⁴⁾ v souladu s Benešovými direktivami. Čeští politici v ní prohlašovali, že „zkušenosti se sliby danými a nedodrženy naučily nás správně odhadovati jejich cenu“. Vídeňská vláda nebyla schopna dát jim to, co žádali. „Národ náš nikdy nemůže spoléhati, že by svobody své dosáhl od těch, kteří po celou dobu války neviděli v něm nic jiného, nežli předmět bezohledného vykořisťování ... Národ náš nemá také nic společného s činiteli, které postihuje nesmírná odpovědnost za hrůzy válečné... Národ český proto na svém pevném postupu setrvá, nechť přijde cokoli, v přesvědčení, že spravedlivá jeho věc dojde svého konečného cíle, zejména dnes, kdy se stala součástí velkých ideálů světových, jejichž vítězství bude jediným dobrým plodem této strašlivé války.“⁵⁾

Rezoluce a veřejné prohlášení českých poslanců v rakouském parlamentu pomohlo věci zahraničního odboje přesně v době, kdy Rakousko-Uhersko podniklo poslední sebezáchranný pokus. Monarchie spolu s Německem předaly 5. října 1918 nótu prezidentu Wilsonovi, požadující příměří a okamžité zahájení mírových jednání v souladu s prezidentovými „čtrnácti body“ z 8. ledna 1918.⁶⁾ Wilson odpověděl pouze na německou nótu, zatímco odpověď Rakousko-Uhersku odložil. Beneš navštívil 14. října 1918 francouzské ministerstvo zahraničních věcí, kde jej ujistili, že Rakousko-Uhersko je odsouzeno k zániku a nic ho nemůže zachránit - další existence habsburské říše je už vyloučena.⁷⁾ Beneš byl těmito ujištěními povzbuzen. Stejně tak ho povzbudila Wilsonova druhá odpověď Německu, požadující konec absolutistické císařovy vlády. Téhož dne pozdě odpoledne Beneš předal nótu francouzskému ministerstvu zahraničních věcí a informoval ostatní spojenecké vlády, že 26. září 1918 byla ustavena prozatímní československá vláda.⁸⁾ (Toho dne Masaryk schválil Benešův návrh na ustavení prozatímní vlády.) Nóta upozorňovala na americké vládní prohlášení ze 3. září, dohody s Británií (3. září) a Francií (28. září) a prohlášení italského premiéra z 3. října 1918. „Se zřetelem k těmto postupným uznáním“ byly spojenecké vlády informovány, že prozatímní československá vláda byla založena a provizorně sídlí v Paříži. Má tyto členy: „Pan T. G. Masaryk, předseda zatímní vlády, předseda ministerské rady, ministr financí; p. Eduard Beneš, ministr zahraničních věcí a ministr vnitra; p. Milan Štefánik, ministr války.“ Prozatímní vláda rozhodla pověřit funkcí *chargé d'affaires* dr. Osuského ve

Velké Británii, dr. Lva Sychravu ve Francii, dr. Lva Borského v Itálii, Karla Perglera ve Spojených státech a Bohdana Pavlů u ruské vlády v Omsku. Nóta dále uváděla, že rozhodnutí vytvořit vládu bylo učiněno „v dohodě s politickými vůdci našich zemí“ a že „dne 2. října 1918 česko-slovenský [sic] poslanec Staněk, předseda Českého svazu ve vídeňském parlamentu, oznámil slavnostně, že Československá Národní rada jako nejvyšší orgán československých armád je povolána, aby zastupovala československý národ před Spojenci a na mírové konferenci“.⁹⁾

Beneš byl tajným vzkazem z Prahy 11. října informován, že přípravy k aktivizaci prozatímní vlády byly vykonány. Jejím úkolem bude udržovat pořádek v českých zemích do příchodu Spojenců a Beneše.¹⁰⁾ V předchozím prohlášení českých poslanců, které přednesl agrárník František Staněk na prvním zasedání vídeňského parlamentu, byla odmítnuta navrhovaná autonomie a vyjádřena víra v brzké vítězství Spojenců.¹¹⁾ Jakmile se to stane, čeští domácí vůdci převzou politickou moc; učinili v tomto směru příslušná opatření stejně jako Chorvaté, Slovinci a Poláci. Otec Anton Korošec, který se o několik dní později stal předsedou jihoslovenské národní rady v Záhřebu, vystupující jménem jihoslovenských politických stran z rakouské i uherské části monarchie, prohlásil 2. října 1918 ve vídeňském parlamentu, že Jihoslované mají v úmyslu založit jednotný nezávislý stát a že vláda monarchie nebude oprávněna je zastupovat na mírové konferenci.¹²⁾ Podobné prohlášení učinil téhož dne polský socialistický poslanec Ignacy Daszyński.¹³⁾ Ale císař ještě věřil, že poté co předloží mírovou nabídku prezidentu Wilsonovi, mohl by říši zachránit. Proto pozval mluvčí parlamentních klubů k diskusi o budoucím vývoji monarchie. Čtyři zástupci Českého svazu, Staněk, Tusar, Fiedler a Hruban, jej navštívili 12. října a předložili mu české požadavky. O tři dny později, v průběhu interpelací v říšské radě, čeští poslanci tyto požadavky opakovali. Šlo o: 1) okamžité ustavení české národní vlády v Praze; 2) její účast na mírové konferenci; 3) přesun všech českých pluků z uherského a německo-rakouského území do jejich vlasti. Císař si uvědomil, že situace dostoupila kritického bodu a že je to horší, než si myslel. Rakousko-Uhersko se rozpadalo.¹⁴⁾

Národní výbor chystal převzetí politické moci v okamžiku kapitulace Rakousko-Uherska, ale obratně a bez předchozího ohlášení. Tato taktika nebyla pochopena ani přijata socialistickou radou, reprezentu-

jící socialistické strany. Tato rada se rozhodla se souhlasem sociálně-demokratické a socialistické strany svolat na 14. října generální stávkou. Bez konzultace s Národním výborem a jeho sociálně-demokratickým jednatelem dr. Soukupem, který připravil k této příležitosti proklamaci, doplnili dva osobní nepřátelé Kramáře a Rašina tuto proklamaci o paragraf, vyzývající k ustavení republiky: „Doba se naplnila! Shodili jsme již okovy poddaných rabů! Povstali jsme k samostatnosti!... za sankce všeho demokratického světa prohlašujeme, že dnes tu stojíme jako vykonavatelé nové státní svrchovanosti, jako občané svobodné republiky československé... Věc naše jest věcí celého světa.“¹⁵⁾

Proklamace vyzývala socialisty, aby po celé zemi svolávali shromáždění, jež neměla být nikterak spojována s bojkotem a násilím proti Židům. (Většina Židů v Rakousko-Uhersku hovořila německy a podporovala monarchii. Národně sociální strana (od dubna 1918 Česká strana socialistická) byla před válkou a během ní anti-semitická.) Proklamace se zmiňovala o republice, ačkoliv vůdci českých politických stran si nebyli jisti, jakou vládní formu bude mít nový stát. Někteří socialisté byli připraveni akceptovat monarchii, pokud by tím měla být vykoupěna samostatnost.¹⁶⁾ Nevěděli, že od 13. října Masaryk horečně pracuje na deklaraci nezávislosti, jež se také vyslovovala pro republikánskou formu vlády a vzniká s pomocí mnoha Američanů ve Washingtonu.¹⁷⁾

Před jejím úplným dokončením ke dni 15. října 1918 uznala Francie prozatímní československou vládu dopisem ministra zahraničních S. Pichona, adresovaným Benešovi. Ještě předtím byla v Paříži uzavřena tajná dohoda mezi francouzskou vládou a Národní radou. Ačkoli definitivní text dohody byl hotov 10. září, oficiálním datem jejího vzniku je 28. září 1918. Dohoda začínala následovně: „V den sv. Václava podepsána... dohoda..., z níž bylo umluveno uveřejniti čtyři prvě články...“ V prvním článku dohody Národní rada souhlasila, že „bude pokračovati v propůjčování vládě Republiky francouzské po dobu trvání nynější války podpory svých armád...“, včetně československé armády na Sibiři a v Rusku. V článku dvě francouzská vláda slibovala podporovat Národní radu jako československou vládu *de facto* v její snaze obnovit nezávislý československý stát „ve hranicích jeho bývalých zemí historických“. Nejdůležitější třetí článek uváděl: „Vláda Republiky francouzské přiznává národu československému, právo býti

reprezentován na konferencích mezipojeneckých, na nichž bude jednáno o otázkách, týkajících se zájmů Čechoslováků.“¹⁸⁾

Podle této tajné dohody dala Národní rada francouzské vládě k dispozici československé armády, zejména armádu bojující v Rusku a na Sibiři proti bolševikům. Francie uznala historické hranice nového státu, což s sebou neslo i uznání českého nároku na Slovensko, které nepatřilo k historickým zemím. A stejně tak i právo „československého národa“ na zastoupení na mírové konferenci. Americká vláda byla zpravena o tomto závazku, který učinila vláda Francie.¹⁹⁾ Pojem „bývalé země historické“ *bylo nutno vztahovati* na česká pohraniční území, osídlená převážně Němci. A *mohl být vztážen* také na srbskou Lužici nebo dokonce Slezsko, které rovněž dříve patřily ke Svatováclavské koruně. Francie byla jediná mocnost z řad Spojenců, která před koncem války uznala české územní nároky. Jelikož dohoda byla tajná, Češi doma o ní nevěděli; jejich vůdci pochybovali o mezinárodních zárukách pro nový stát a jeho hranice. (Otázka byla nastolena na půdě revolučního Národního shromáždění. Proto na jeho schůzi 14. ledna 1919 tehdejší ministerský předseda Česko-Slovenska Kramář přečetl dohodu z 28. září 1918 a Pichonův dopis z 29. června jako důkazy, že Francie garantuje Československu jeho historické hranice. Po pařížské mírové konferenci Kramář 30. září 1919 veřejně přiznal podporu Francie všem požadavkům, předloženým česko-slovenskou delegací na konferenci.)²⁰⁾

Dne 16. října 1918 předložil Masaryk americkému ministru zahraničních věcí první návrh československé deklarace nezávislosti.²¹⁾ Téhož dne vydal rakousko-uherský císař Karel manifest o přeměně habsburské monarchie ve svaz svobodných států.²²⁾ Manifest a vůle k transformaci rakouské části podunajské monarchie na federaci se objevily příliš pozdě; rozhodující moment, vedoucí k rozpadu politického a hospodářského celku ve střední Evropě, se odehrál dříve. Císař už nemohl zvrátit průběh událostí.

Císařský manifest ze 16. října se záměrem federalizovat předlitavské Rakousko (a tedy pomíjející Uhry) měl vyřešit ústřední problém rakouské vnitřní politiky, který sužoval tento stát po dvě generace. Místo toho však zapůsobil jako katalyzátor nevyhnutelného vývoje. Maďarští vládcí jej užili jako záminku pro zrušení dualistického svazku s Rakouskem tvrdíce, že i pouhý projekt federalizace Předlitavska se dotýká základů dualismu.²³⁾ Lpění maďarské vlády na integritě

Svatoštěpánské koruny a její neochota k jakýmkoli ústupkům nedařským národnostem v „uherském národním státě“ znemožnily federalizaci habsburského státu dokonce i v případě, že by byli Spojenci ochotni přijmout ji za základ nového pořádku v podunajské oblasti. Hrozby uherského předsedy vlády Alexandra Wekerleho přerušit dočasně potraviny z Uher do Rakouska vedly k vzrůstu nejistoty a chaosu. Stažení uherských jednotek z fronty urychlilo vojenskou katastrofu armády.²⁴⁾ Zřízení prozatímního německo-rakouského národního shromáždění 21. října 1918, další přímý důsledek císařského manifestu, také přispělo k rozkladu monarchie. Ale byla to nota prezidenta Wilsona z 18. října 1918, která přivedla habsburskou říši na okraj zániku.²⁵⁾

Když ministr zahraničních věcí Lansing obdržel Masarykovu programovou deklaraci s datem 18. října, měl již v ruce odpověď prezidenta Wilsona vládě Rakousko-Uherska, jež byla nyní ochotna přijmout Wilsonových „Čtrnáct bodů“ jako základ pro mírové urovnání. Americká nota z 18. října 1918, kterou Wilson osobně načrtl, informovala švédského ministra, jenž předal vládě Spojených států rakouskou mírovou nabídku, že situace se od 8. ledna 1918 změnila. Spojené státy uznaly Národní radu jako „*de facto* válčící vládu, vyba-venou skutečnou autoritou k řízení vojenských a politických záležitostí Čecho-Slováků“. Proto prezident Wilson „už nemohl akceptovat pouhou ‘autonomii’ pro tento národ jako základnu míru, ale je zavázán trvat na tom, že Čecho-Slováci, nikoli on, budou posuzovat, jaký čin rakousko-uherské vlády uspokojí jejich aspirace a jejich představu o právech a vlastním osudu jako příslušníků rodiny národů“.²⁶⁾ Ačkoliv Masaryk tvrdil, že „zmařil císařský manifest vyhlášením... nezávislosti 18. října“ a že americká odpověď byla „rozsudkem smrti nad habsburskou dynastií“,²⁷⁾ československá deklarace nezávislosti, obvykle označovaná českými a slovenskými autory jako „Washingtonská deklarace“, neovlivnila obsah americké note. Ukázala však Masarykovo pojetí práv a osudu Čechů a Slováků, přičemž zejména uváděla: „V této vážné chvíli, kdy Hohenzollernové nabízejí mír, aby zastavili vítězný postup spojeneckých armád a zabránili rozdělení Rakouska-Uherska a Turecka, a kdy Habsburkové slibují federalisaci říše a autonomii nespokojeným národům, podrobeným jejich vládě, my, československá Národní rada, uznaná vládami spojeneckými a vládou americkou za prozatímní vládu československého státu, v plném souhlasu

s prohlášením českých poslanců, učiněným v Praze dne 6. ledna 1918, a vědomi si toho, že federalisace a tím více autonomie neznamenají ničeho pod habsburskou dynastií, činíme a prohlašujeme toto naše prohlášení nezávislosti.“

„Byli jsme samostatným státem již od sedmého století,“ uváděla deklarace, připomínající „historické právo“ na státnost. „Habsburkové porušili svou smlouvu s naším národem, nezákonně překračující naše práva a znásilňující ústavu našeho státu, kterou sami přísahali zachováti...“ Češi proto odpírají „zůstatí déle součástíou Rakousko-Uherska v jakékoliv formě“. Požadují také „pro Čechy právo, aby byli spojeni se slovenskými bratry ze Slovenska, kdysi součástky našeho národního státu...“

Deklarace měla oslovit americkou veřejnost (zajisté oslovovala spíše Američany než Čechy a Slováky) tvrzením, že „ideály moderní demokracie“ byly „ideály našeho národa po staletí“. Uváděla také, že „přijímáme americké zásady, jak byly stanoveny presidentem Wilsonem: zásady o osvobozeném lidstvu, skutečné rovnosti národů, a vládách, odvozujících všechnu svou spravedlivou moc ze souhlasu ovládaných. My, národové Komenského, nemůžeme než přijati tyto zásady, vyjádřené v americké deklaraci nezávislosti, v zásadách Lincolnových a v prohlášení lidských a občanských práv. Za tyto zásady proléval národ náš krev před stoletími v památných válkách husitských, za tytéž zásady prolévá náš krev dnes po boku svých spojenců v Rusku, v Itálii a ve Francii.“

Deklarace poté nastínila hlavní zásady „ústavy československého národa“. Československý stát bude zastupitelskou demokracií, republikou zaručující všechny základní svobody a s církví oddělenou od státu. Volební právo bude všeobecné, ženy budou rovnoprávné s muži a práva menšin budou chráněna poměrným zastoupením s tím, že „národní menšiny budou požívatí rovných práv“. Vláda bude mít formu parlamentní a „bude uznávati zásady iniciativy a referenda“. Stálé vojsko „bude nahrazeno milicí“. (Z těchto zásad nebyly v československém státě uplatněny odluka církve od státu, iniciativa a referendum a nahrazení stálé armády milicí.)

Deklarace slíbvala zavedení „dalekosáhlých sociálních a hospodářských reforem“, zrušení „výsad šlechtických“, přijetí „demokratického a sociálního principu národnostního“ i doktríny, že „veškeré úmluvy a smlouvy mají býti sjednávány otevřeně a upřímně, bez tajně

diplomacie“. Závěrečný odstavec vyjadřoval víru, že „demokracie porazila theokratickou autokracii“, militarism je zničen a „mocnosti temnoty sloužily vítězství světla - vytoužený věk lidstva vzhází“.²⁸⁾ K deklaraci byla připojena jména Masaryka, Beneše a Štefánika, ačkoli Štefánik se nepodílel na její přípravě a později vznesl námitky proti odluce církve od státu, nahrazení armády milicí a republikánské formě vlády.²⁹⁾ Dodejme, že když československé revoluční Národní shromáždění navrhovalo v roce 1920 československou ústavu, Masarykovu Washingtonskou deklaraci většinou ignorovalo.

Dne 19. října 1918 Masaryk požádal americkou vládu o půjčku pro Národní radu jakožto *de facto* spoluvládci vládu.³⁰⁾ Téhož dne vydal Národní výbor v Praze prohlášení, odmítající „veskeré jednání o znovuzřízení vnitřních poměrů rakouských“ a uznávající československý odboj za nedílnou součást legitimní reprezentace československých přání. Česká otázka přestala být „otázkou vnitřní úpravy Rakousko-Uherska“. A jelikož císařovo prohlášení o federalizaci státu nebylo přijatelné pro maďarské vůdce, právě oni spolu s Wilsonovou odpovědí dokončili úpadek státu. Rakouští Němci nyní požadovali ustavení samostatného německo-rakouského státu, který by zahrnoval oblasti českých zemí, osídlené Němci. Čeští poslanci pod vedením Kramáře přijali rezoluce, volající po utvoření nezávislého státu bez jednání s Vídní s ohledem na situaci, kdy „mezinárodní otázka má být řešena společně s ostatními světovými otázkami“, a to „v souhlasu s mezinárodně uznanou částí národa, která se nachází mimo hranice české“.³¹⁾

Koncem října 1918 mnoho lidí ve Washingtonu, kde byl Masarykův vliv největší, věřilo, že rozbití habsburské monarchie nepřivede balkanizaci střední Evropy a že na troskách Rakousko-Uherska vznikne nová střeoevropská federace. Ve dnech 23. až 26. října 1918 se 72 zástupců dvanácti střeoevropských národů sešlo na konferenci Demokratické unie střední Evropy, jež se konala v síni nezávislosti ve Filadelfii. Zasedání konference, jíž předsedal Masaryk, byla dosti bouřlivá. Masarykovy názory se odrazily v závěrečné rezoluci, nazvané „deklarace o společných cílech střeoevropských národů“, kterou Masaryk přečetl před síní nezávislosti. Podobně jako československá deklarace nezávislosti i tato byla určena americké veřejnosti; americký tisk ji uvítal jako krok k deklaraci nezávislosti sjednocené Evropy.³²⁾

Masaryk jako první podepsaný z celkem dvanácti signatářů před-

ložil deklaraci prezidentu Wilsonovi. V průvodním dopise s datem 1. listopadu 1918 uvedl, že Demokratická unie střední Evropy „se pokouší nahradit německý plán Mitteleuropu pozitivním plánem reorganizace mnoha menších národů, žijících v prostoru mezi Němci... a Rusy. Je jich asi osmnáct, počínaje Finy a konče Řeky.“ Masaryk tvrdil, že „prvotním cílem války a nadcházejícího míru je reorganizace východu včetně nového Ruska“ a první podmínkou této „reorganizace východní Evropy a tím i Evropy a lidstva je rozčlenění Rakousko-Uherska, složeného z osmi neněmeckých národů, utlačovaných a vykořisťovaných zdegenerovanou dynastií a nezodpovědnou feudální šlechtou, podporovanou Němci a Maďary.“

Signatáři deklarace tvrdili, že reprezentují „více než 50 miliónů lidí, kteří tvoří řetěz národů mezi mořem Baltským, Jaderským a Černým a zahrnující se Čecho-Slováky, Polák, Jihoslovany, Ukrajince, Uherské Rusíny, Litevce, Rumuny, italských irredentisty, neosvobozené Řeky, Albánce, sionisty a Armény, úplně nebo částečně podrobené cizí nadvládě...“ Zároveň se přihlásili k šesti „základním zásadám pro všechny svobodné národy“. Podle prvních dvou „všecky vlády odvozují svou spravedlivou moc ze souhlasu těch, kterým vládnou“ a je „nezadatelným právem každého národa organisovat svou vlastní vládu podle takových zásad a takovou formou, o kterých věří, že budou nejlépe podporovat jeho blahobyť, bezpečnost a štěstí“. Signatáři se zavázali „jménem svých vlastních národů“, že uvedené principy dále „budou vtěleny do soustavy zákonů všech vlád, které ten který z našich národů snad nyní v budoucnosti zřídí“.

Jak se ukázalo, velká většina československého revolučního (ústavodárného) Národního shromáždění, ustaveného po válce, se držela Masarykových názorů a nevěnovala žádnou pozornost deklaraci společných cílů nezávislých střeoevropských národů. Národní shromáždění neodvozovalo svou moc od souhlasu ovládaných - nebylo zvoleno československým lidem a českoslovenští Němci, Maďaři, Poláci a Rusíni v něm vůbec nebyli zastoupeni. Němci, Maďaři, Slováci a Rusíni žijící v zemi neměli možnost „organisovat své vlastní vlády na takových principech a v takové formě, o které věřili, že bude nejlépe podporovat jejich blaho, bezpečnost a štěstí“.

Cit. dle Kozák, T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace, 1968.

V průběhu přípravy této deklarace ve Filadelfii přijžděli delegáti pražského Národního výboru do švýcarské Ženevy. Vzhledem k vnitřnímu i vnějšímu vývoji rakouská vláda dovolila odjezd několika českých politiků do zahraničí k rozhovorům s představiteli prozatímní vlády o budoucí české politice. První část delegace opustila Prahu 22. října, druhá pod vedením Kramáře 25. října. Mezi jejími členy byli V. Klofáč, F. Staněk, G. Habrman a A. Kalina. Těsně před plánovaným odjezdem delegace pozval císař Karel Klofáče k osobnímu rozhovoru, k němuž došlo o půl deváté večer. Během debaty císař nevyjádřil žádné politické přání nebo návrh. Pouze požádal, aby Klofáč působil na Čechy tak, aby - ať se stane cokoli - se to obešlo bez krveprolití. Klofáč odvětil, že český národ si přeje to samé.³³⁾

Neexistuje žádný důkaz, že císař požádal Klofáče o rozhovor s cílem učinit poslední pokus o záchranu říše. Zdá se, že Karlovo gesto bylo vyjádřením jeho rezignace a připravenosti na nejhorší. Nová vláda, vedená Heinrichem Lammaschem, posledním ministerským předsedou Rakouska, se ujala úřadu 25. října; jejím úkolem nebylo už zachraňovat monarchii, ale zajistit její mírovou a řádnou likvidaci.³⁴⁾

Dne 28. října 1918 přijel dr. Beneš a několik dalších příslušníků zahraničního odboje do Ženevy na setkání s domácími politickými představiteli k diskusi o aktuálních politických problémech.³⁵⁾ Beneš zde podal zprávu o mezinárodní situaci a znovu vyslovil předpoklad, že válka bude definitivně rozhodnuta na jaře 1919. Ani on, ani další účastníci ženevských jednání netušili, co se v tu chvíli odehrává v Praze.

Pod dojmem katastrofálních zpráv z fronty v severní Itálii, kde se rakousko-uherská armáda rozpadala, umožňujíc tak neočekávaný úspěch italské ofenzivy, prohlásil rakouský ministr zahraničních věcí v diplomatické nótě z 27. října 1918, že monarchie přijímá všechny podmínky prezidenta Wilsona z 18. října 1918. Tato nóta byla zveřejněna v Praze 28. října a byla pochopena jako bezpodmínečná kapitulace Rakousko-Uherska. Lidé se vyhrnuli do pražských ulic a Národní výbor převzal veškerou výkonnou moc. Vydal proklamaci k „československému lidu“ začínající slovy, že 28. října československý stát „vstoupil... v řadu samostatných, svobodných, kulturních států světa“. Vyzval občany, aby nezapomněli na disciplínu, připomínaje, že jako občané nemají pouze práva, nýbrž i povinnosti. „Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmí být zklamáni ve svém přesvědčení, že

dobyli svobody lidu, který dovede sám sobě vládnouti, ni jediným rušivým činem nesmí být zkaleny nynější veliké okamžiky, ni jediný z Vás nesmí se dopustiti ničeho, co by mohlo vrhnouti stín na čisté jméno národa. Každý z Vás musí bezvýhradně šetřiti všeho, co jinému jest svato. Svobody osobní, majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Podrobt se bezvýhradně rozkazu Národního výboru.“³⁶⁾

Na základě této deklarace nezávislosti byl oznámen „první zákon československého státu“. Národní výbor v Praze se „jménem československého národa“ prohlásil za „vykonavatele státní svrchovanosti“. V prvních třech článcích „zákona“ se ohlašovalo, že Národní shromáždění určí definitivní podobu československého státu, všechny dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti a úřady samosprávné jsou podřízeny Národnímu výboru.³⁷⁾ Přejedání moci do rukou nového výkonného a vládního orgánu státu byl velice jednoduchý, hladký a obešel se bez vážnějších incidentů.

České obyvatelstvo v radosti, že je po válce, přijalo nový mocenský státní orgán se značným nadšením. Ale Slovensko a české oblasti osídlené Němci zůstaly mimo kontrolu Národního výboru.

Češi, kteří pracovali pro československou samostatnost, od počátku plánovali začlenit Slovensko - známé jako Horní Uhry - do státu, jenž měl být vytvořen na troskách Rakousko-Uherska. Pro Kramáře byli Slováci nejbližšími slovanskými příbuznými Čechů a Slovensko bylo spojovacím článkem mezi českými zeměmi a Ruskem. Na druhé straně se Masaryk domníval, že Slováci jsou Češi, hovořící místním dialektem. Jakožto jeden národ by Češi a Slováci měli žít v jednom státě.

Na počátku války potvrdil slovenský poslanec uherského parlamentu Ferdiš Juriga loajalitu Slováků k maďarské vládě. Avšak na konci války on i další slovenští vůdci začali vyslovovat nesouhlas s danými podmínkami v Uhrách. Zatímco masy Slováků byly většinou apolitické, vůdčí představitelé Slovenské národní strany a Slovenské lidové strany se lišili v názorech na budoucnost Slováků; někteří upřednostňovali autonomii v rámci Uher, jiní hájili unii s českými zeměmi. Když se posléze koncem května 1918 setkali vůdci Slovenské národní strany v Turčianském Sv. Martině (dále Martin), otec Andrej Hlinka vystoupil jako mluvčí pro spolupráci s Čechy: „Musíme jasně konstatovat, zda půjdeme dále s Maďary nebo s Čechy. Těto otázce se nemůžeme vyhnout; řekněme otevřeně, že jsme pro československou

orientaci. Tisícileté manželství s Maďary se nepovedlo. Musíme se rozjet“.³⁸⁾ Avšak pro příštích několik málo měsíců zůstala politická situace klidná; teprve v říjnu vytvořili slovenští vůdci Slovenskou národní radu.

Když 19. října jediný slovenský zástupce v Maďarském parlamentě Juriga četl prohlášení, požadující pro Slováky právo rozhodovat o svém osudu, leccos již naznačovalo blížící se konec války. Juriga zdůraznil, že uherský parlament a vláda nemají právo mluvit za Slováky. Slovenští zástupci na mírové konferenci budou muset být vybráni jejich vlastním národním shromážděním nebo jeho orgánem, Slovenskou národní radou; nikdo jiný nemá právo jednat a rozhodovat jménem slovenského národa. Juriga vyhlásil, že Slováci pro sebe požadují právo na sebeurčení právě tak, jako uznali právo na sebeurčení dalších národů v Uhrách.³⁹⁾

Jurigův odkaz ke Slovenské národní radě ukazoval, že byly podniknuty první kroky k seznámení veřejnosti s existencí tohoto orgánu, jehož účelem bylo docílit sjednocení všech politických skupin národa v jednom zastupitelském orgánu. Slovenská národní rada byla formálně ustavena v Martině 30. října 1918 - jejím předsedou se stal Matúš Dula a tajemníkem Karol A. Medvecký. Byly v ní zastoupeny Slovenská národní strana, Slovenská ľudová strana a slovenská sociální demokracie.⁴⁰⁾

Když se slovenští vůdci shromáždili 30. října v Martině, nevěděli, že o dva dny dříve český Národní výbor v Praze vyhlásil československou samostatnost. Věděli ale, že nový rakousko-uherský ministr zahraničních věcí Gyula Andrássy přijal Wilsonovy mírové podmínky a uznal právo národností v Rakousko-Uhersku, zvláště právo Čechů, Slováků a Jihoslovanů, rozhodovat o svých osudech.⁴¹⁾ Proto zástupci všech slovenských politických stran, organizovaní v „Národní radě slovenské větve československého národa“, trvali na „právu sebeurčení přijatém celým světem“ a jako „Národní rada česko-slovenského národa, žijícího v Uhrách“ vyhlásili: „1) Slovenský národ je součástí česko-slovenského národa, jednotného jazykově i kulturně-historicky... 2) Pro tento česko-slovenský národ žádáme i my neomezené právo na sebeurčení na základě úplné nezávislosti. Na základě této zásady vyjadřujeme souhlas s nově utvořeným právním pořádkem, který 27. října 1918 uznal rakousko-uherský ministr zahraničních věcí. 3) Žádáme okamžité uzavření míru, a to na všelidských křesťanských

zásadách, aby to byl takový mír, který by mezinárodně-právními zárukami zabraňoval dalším válkám a zbrojení...“⁴²⁾ Tak se Slovensko mělo stát součástí Česko-Slovenska.

Čeští politici představitelé byli překvapeni náhlým zhroucením Rakousko-Uherska. Bez váhání ale převzali politickou moc, kterou byli odhodláni udržet. Připravovali se na tuto situaci od chvíle, kdy Kramář převzal vedení Národního výboru. Jeho členové, kteří přijeli do Ženevy, se radili s Benešem, který navrhl, aby Národní výbor vydal deklaraci, schvalující politiku prozatímní (zahraniční) vlády, odsuzující habsburskou monarchii a odmítající další existenci Rakousko-Uherska. Benešův návrh byl přijat a vtělen do deklarace s datem 31. října 1918. Tato ženevská deklarace, podepsaná K. Kramářem, V. Klofáčem, G. Habrmanem, F. Staňkem a A. Kalinou, zvláště konstatovala, že českoslovenští poslanci a delegáti Národního výboru pražského na společné schůzi s ministrem zahraničních věcí prozatímní vlády „zemí československých“ dr. Edvardem Benešem „jménem československého národa prohlašují slavnostně“, že plně schvalují politické i vojenské akce prozatímní vlády. Československý národ „pro vždy zlomil všechny svazky s Vídní a Budapeští...; není a nebude nikdy již žádného svazku mezi národem a dynastií Habsburků.“ Mírová konference musí poskytnout „československému národu možnost, aby bral účast na vytvoření nového politického řádu, zaručujícího spravedlivý a trvalý mír v celé Evropě“.⁴³⁾

Beneš odjel ze Švýcarska do Paříže, kde zjistil, že již probíhají jednání s Rakousko-Uherskem o příměří bez československého zastoupení. Okamžitě protestoval u francouzského ministra zahraničních věcí, připomínaje tajnou dohodu z 28. září 1918. Francouzská a britská vláda snadno zapoměly na dohody, jež podepsaly s Benešem a které mu dávaly právo na zastoupení na spojeneckých konferencích, dotýkajících se československých zájmů.⁴⁴⁾ Nyní ale vzhledem k pádu podunajské monarchie a zřízení české vlády v Praze a jihoslovenské v Záhřebu se ministerstva omluvila uvědomující si, že si musí zvyknout na „novou diplomacii“ neobvyklého spojence. Beneš byl tedy 2. listopadu pozván na schůzku, jíž předsedal americký delegát plukovník House za účasti delegací z Francie (vedené Clemenceauem), Velké Británie (vedené Lloydem Georgem) a Itálie (vedené Orlandoem). Schůzky se zúčastnili také zástupci Japonska, Srbska a Řecka. Dne 4. listopadu 1918 byl Beneš oficiálně pozván do Versailles a té

hož dne se poprvé zúčastnil spojenecké porady na nejvyšší úrovni. Jestliže příměří se rovnalo uznání Rakousko-Uherska, konference ze 4. listopadu implikovala uznání konce habsburské monarchie.⁴⁵⁾ Československo bylo jediným z nástupnických států Rakousko-Uherska, jenž byl na ní zastoupen, čímž za výjimečných okolností vstoupil do mezinárodní politiky. Benešovo diplomatické vítězství bylo úplné: „... nemohl tomu všemu skoro ani věřit... Před třemi lety utíkal jsem ... přes hranice Čech, plíže se úkradkem houštinami, abych ušel zrakům rakouských a bavorských celníků... dnes tu sedím se zástupci Francie, Anglie, Spojených států... rozhoduje o osudu říše císařů Viléma a Karla a podpisuje podmínky jejich kapitulace.“⁴⁶⁾ Beneš zůstal ve Francii, aby se zúčastnil na mírových jednáních a podpisu mírových dohod v roce 1919. Vrátil se do Prahy po čtyřech letech exilu 24. září 1919.⁴⁷⁾

Koncem října 1918 dosáhl československý odboj zřízením samostatného československého státu svého cíle. Prozatímní ústava Československé republiky byla vyhlášena 14. listopadu 1918. K faktorům, jež určily republikánský charakter nového státu, patřily pád carského Ruska, Masarykovo vlastní rozhodnutí pro republiku a pomoc, kterou se svými spolupracovníky získal od Spojených států a Francie. Na první schůzi revolučního Národního shromáždění 14. listopadu 1918 (skládalo se z 249 delegátů⁴⁸⁾, přičemž Němci, Maďaři, Poláci a Rusíni, žijící v novém státě, na něm nebyli zastoupeni) byl Masaryk jednomyslně zvolen prezidentem republiky.⁴⁹⁾ Později se Národní shromáždění rozrostlo na 270 členů o přibývší Slováky. Z 270 křesel měli Slováci oficiálně 54 (ačkoli podle počtu obyvatelstva by jim připadlo více než 70), ale bylo mezi nimi několik Čechů včetně Masarykovy dcery Alice. Podle slovenského autonomisty Karola Sídora měli Slováci pouze 40 míst v parlamentě (se Šrobárem 41), z nichž 30 bylo protestantů a pouze 10 katolíků, ačkoli Slovensko bylo z 80% katolické.⁵⁰⁾ Vskutku, praví Slováci a katolíci byli diskriminováni v revolučním Národním shromáždění, jež se stalo shromážděním ústavodárným. Tento stav poskytl Slovákům, zejména otci Hlinkovi, důvod k nespokojenosti s postavením Slováků v novém státě. V revolučním Národním (ústavodárném) shromáždění převládali promasarykovští Češi. Když Masaryk, nyní uznáný vůdce nového státu, přijel 21. prosince 1918 do Prahy, byl vítán na velké manifestaci jako osvoboditel. Později jej jeho stoupení zpravidla označovali za „Prezidenta-Osvoboditele“.

Den po příjezdu do Prahy Masaryk přednesl svůj první projev v revolučním Národním shromáždění.⁵¹⁾ Předválečný „realista“ Masaryk prohlásil, že svět se rozdělil do dvou táborů, přičemž ve vzájemném světovém střetnutí „zvítězili idealisté“. Bylo to vítězství „ducha nad hmotou, práva nad násilím, pravdy nad chytráctvím“. Teokratická autokracie podlehla demokracii - bylo to vítězství „demokracie nemilitaristické, hájící ideálů humanity“. Spojenci prohlásili „důsledně právo všech států a národů, nejen velikých, nýbrž i malých, na samostatnost; prezident Wilson formuloval vedoucí zásady demokracie, obsažené v americké deklaraci nezávislosti a ve francouzském prohlášení práv člověka a občana... Revoluce zvítězila nad legitimistickou strnulostí... Prezident Wilson prohlásil jakožto cíl války osvobození celého lidstva... Proti čtyřem centrálním mocnostem spojilo se celé lidstvo...“ Po kritice Habsburků, „zneužívajících náboženství pro své nízké hmotné cíle“ Masaryk vyzdvihl „naše probuzení, vedené ideou humanity, a vyplývající z ní demokracie“ a prohlásil, že „osud našeho národa přímo logicky je spjat se Západem a jeho moderní demokracií“.

Masarykova rétorika jako obvykle vedla k přeceňování jeho vlastní práce. Tvrdil, že „organisovali jsme za hranicemi všechny naše kolonie emigrantské“, kdežto ve skutečnosti české a slovenské kolonie v zahraničí byly první, které organizovaly československý zahraničí odboj.⁵²⁾ „Důrazně“ také uvedl, že „jsme nevzali od Spojenců ani krejcaru - zdůrazňuji to, protože naši odpůrci mluví o ruských, anglických a jiných penězích. A stejně zde konstatují, že jsme za celou tu dobu pobytu v zahraničí neužili ani jediné nepravdy proti našim přátelům, ani jedné z těch tak zvaných diplomatických chytrostí - tak čestný politický boj, tak čestná revoluce, smím říci, sotva kdy byla provedena.“

Dokumenty prozrazují něco jiného. Jestliže Lansing měl pravdu, když řekl, že „Velká Británie si již získala nezáviděníhodnou pověst za to, že uplatňuje jedno pravidlo pro sebe a jiné pravidlo pro druhé národy“, takže „je jí víceméně oprávněně vytykáno sobectví, nespravedlnost a nedostatek zásadovosti“,⁵³⁾ pak Masaryk byl více britský než sami Britové. Lansing varoval, že by Spojené státy „měly být velice opatrné, aby si nezískaly stejnou pověst“.⁵⁴⁾ Masaryk učinil nejen velký krok k tomuto nezáviděníhodnému cíli, on ho dokonce o kus překořil.